

Uudenaikaisia kielioppeja

FELIX ARENDS ja ROBERT JAHN *Der Deutsche Sprachspiegel*. Unterstufe 115 s. Mittelstufe 164 s. Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf 1950, 1952.

JOHANN AUGUST SCHMITT *Deutsches Sprachbuch für höhere Schulen*. Ein Arbeitsbuch im Dienste der Stilbildung. 1.—4. Teil. Hirschgraben-Verlag. Frankfurt a. M. 1950—51. 116+110+85+143 s.

Tuntuu siltä, että Saksan oppikoulujen äidinkielen kieliopin opetus on vasta nyt joutunut siihen käymis- ja suoranaiseen kriisitilaan, jota olisi voinut odottaa jo lähes sata vuotta sitten, sen jälkeen kun Rudolf Hildebrand v. 1867 julkaisi kuuluisan kirjansa *Vom deutschen Sprachunter-*

richt in der Schule. Siitä lähtien on Saksassa paljon puhuttu hänen antamiensa herätteiden arvosta ja merkityksestä, varsinkin tämän vuosisadan alkuvuosikymmeninä. Kieliopin opetuksen tulee tapahtua Hildebrandin hengessä, niin tähdentävät esim. ne erittäin huomattavat opetusohjeet, jotka Preussin opetusministeriö julkaisi v. 1925 (ne ovat suomennettuina Virittäjän vuosikerassa 1928 ss. 8—24). Hildebrand oli jo sitä mieltä, että äidinkielen opetuksen pitäisi »saada esille kielen sisällös täyteläisenä, rikkaana ja lämpimänä», olematta »yksipuolisesti pelkästään muodollista älyn työskentelyä». Uusi suuntaus, »Neuorientierung», on kuitenkin tapahtunut hitaasti. Robert Jahn valittaa 1950 ilmestyneessä teoksessaan Sprachlehre im Unterricht der Muttersprache, että opetuksessa yhä on vallalla »paloitteleva kielianatomia», »tyhjien olkien puinti» (kirja on esitelty Virittäjässä 1952). Kieliopin opetuksen uudistamista pidetään yleisesti välttämättömänä, se käy ilmi mm. opetusoppaista ja Saksan eri osavaltioiden uusista metodisista ohjeista (vrt. Äidinkielen opettajien liiton vuosikirja II s. 101). Viimeisen sysäyksen reformivaatimuksille on antanut Saksan »uusi kielitiede», ennen kaikkea Leo Weisgerberin edustama suunta. Oireellista on, että aivan viime vuosina on ilmestynyt puolisen tusinaa uusia kielioppeja, jotka kaikki ovat enemmän tai vähemmän uudenaikaisia. Jyrkimmin uusille urille ovat lähteneet Felix Arends ja Robert Jahn Der deutsche Sprachspiegel-nimisessä kieliopissaan, jota on ilmestynyt kaksi osaa, oppikoulun ala-asteen (kolmen alimman luokan) sekä keskiasteen (neljän seuraavan luokan) kirjat. (Kolmatta osaa, joka sisältäisi kahdeksannen ja

yhdeksannen luokan kurssin, ei ole vielä toistaiseksi kuulunut.)

»Saksan kielen kuvastin» pyrkii asettamaan kieliopin opettamisen uudelle pohjalle, olemaan sellainen »portti äidinkieleen», jollaista Leo Weisgerber on kaavaillut esim. teoksessaan Das Tor zur Muttersprache (Lauri Hakulisen esittelemä Virittäjässä 1952 ss. 212—214). Tekijät huomauttavat Wilhelm von Humboldtiin vedoten, että kieltä ei ole tarkasteltava »vain ajatusten keskinäisen ymmärtämisen välineenä», vaan »todellisena maailmana, joka hengen on voimansa sisäisen työn avulla asetettava itsensä ja olioiden väliin». Äidinkieleen kohdistuva työskentely ei saa kahlchtia elävää kieltä kulloiden käsitteiden verkoon, vaan sen on vangittava ikäänkuin kuvastimeen se, mikä kieleen sisältyvänä muovaavana voimana saadaan oppilaassa vaikuttamaan. Lähtökohtana on puhuttu tai kirjoitettu puhekokonaisuus. »Kaikki kielelliset lausumat voidaan oikein ja täydellisesti ymmärtää vasta kokonaisuudesta.» Siinä tavassa, millä tekijät kieliopin asioita esittävät, tuntuu voimakkaana Weisgerberin vaikutus. Niinpä substantiivi määritellään: »Substantiivi nimeää tavallisesti o l i o n. Vasta kiinteän nimityksen avulla oliosta tulee olio, jonka voi erottaa muista.» Samassa yhteydessä tehdään mm. huomioita eri kielten nimitysperusteiden eroavaisuudesta: saksan kielessä on *Bein* + *Fuss*, slaavilaisissa kielissä (niin kuin suomessakin!) vain yksi nimitys, latinassa kolme. Ihmiskieli luo oman maailmansa, jota luonto ei tunne; luonto ei esim. erota rikkaruohoa, vihanneksia, viljaa, hedelmiä. Adjektiivit tuovat oliomaailmaan järjestystä. Ne luovat sanakenttiä esim. erottelemalla värejä, arvottamalla oli-

oita (hyödylliset eläimet — vahingolliset eläimet). Pitkin matkaa koetetaan oppilasta ohjata valtaamaan ilmiömaailmaa: adjektiivien yhteydessä esim. kysymällä, millä sanoilla erotetaan taivaan eri pilvisyysasteita. Opittaviin asioihin liittyy tehtäviä, joista käytetään nimitystä Zur eigenen Sprachformung. Tällaisiin harjoituksiin päästään esim. verbien yhteydessä seuraavasti. Huomataan, että verbi on lauseessa varsinainen elävöittävä jäsen ja sen vuoksi lauseen rakentamisessa tärkein. Herder on sanonut: »Verbum: Leben! Handlung! Leidenschaft!» Tarkastellaan verbien sanakenttäryhmiä: Mitä liikkeitä teemme kulkiessamme pimeän paikan läpi? Mitä karisevat lehdet tekevät? Kuinka oppilaat menevät koulun pihalta sisään? Kuinka ihmiset käyttäytyvät raitiovaunussa? Huomioi ja kerro: Hapuilen pimeässä. Tuuli ajaa lehtiä. Koulun pihalla sataa. Puun elämää. — Virkettä eritellään merkityksestä, ei muodosta lähtien. Virkkeen ja yksityisen lauseen osat ovat keskinäisessä jännityssuhteessa, samoin puhekokonaisuuden jäsenet. Jokaisen lausumakokonaisuuden ja sen todellisuuskohteen välillä on samoin jännitys. Puhe edustaa näin sitä maailmankuvaa, mikä puhujalla on.

Kieliopin toinen osa tarkastelee kieltä yhä enemmän tältä pohjalta. Seuraavanlaiset otsikot herättävät tässä suhteessä mielenkiintoa: Älyn kieli, Tunteen kieli, Suullinen puhe, Kirjallinen puhe, kirjallisen puheen lajit, Kirjallisen puheen tyylit, Sanan vaikutus (Das wirkende Wort), Sanan äänteiden sointuvuus, Perinteen mahti, Muuttumista ja säilymistä, Kielen aarrekammio, Nimien maailma (etu-, suku- ja paikannimet). Varsinkin teoksen toisessa osassa on runsaasti työskentelypohjaksi (Ar-

beitsgrundlage) tarkoitettuja otteita kirjallisuudesta, myös asiaproosasta. Niihin liittyy erittelyohjeita ja erilaisia tehtäviä, joilla ennen kaikkea pyritään kehittämään oppilaiden tyyliä. *Stilbildung* hyvin laajasäätöisenä onkin kaikkien uusien kielioppien päätavoite. Sen sijaan ei enää puhuta kieliopista »muodollisen» tai »loogillisen» koulutuksen välineenä.

Se opetus, mitä »Kielikuvastin» tarjoaa, on laajaa, hyödyllistä ja mielenkiintoista, mutta usein myös liian vaikealta tuntuva. Tekijöillä kuuluu olevan tarkoituksena muokata ainakin ensimmäinen osa yksinkertaisemmiksi. Äidinkielen opettaja, suomalainenkin, saa teoksesta moninaisia virikkeitä.

Vähemmän uudistusintoinen kuin Arends ja Jahn »kielipeilissään» on ainakin varsinaisen grammatiikan osalta J. A. Schmitt »kielikirjasaan». Hän sanoo tieteen tahtoen pysyneensä »perinnäisissä kieliopin nimityksissä», joskin ne hänenkin käsityksensä mukaan vain vaillinaisesti sopivat saksan kielen rakenteeseen. Mutta vanhoihin leileihin on kaadettu paljon uutta viiniä. Niin on laita varsinkin teoksen neljännessä (9-luokkaisen koulun 3 ylimmän luokan) osassa, jonka toisena tekijänä on Georg Kühn (hän on julkaissut viime vuonna 280 sivun laajuisen ainekirjoituksen metodiikan *Stilbildung in der höheren Schule*, joka oivallisena, täysin nykyaikaisena syrjäyttäne kaikki aikaisemmat oppaat). Schmittin *Sprachbuch* on ennen kaikkea tavattoman runsasisältöinen opaskirja, jossa metodisesti ja systemaattisesti pyritään kehittämään oppilaiden suullista ja kirjallista ilmaisukykyä. »Heidän kielitajuntansa ja lausetajunsa herättäminen ja eri-

laisten ilmaisukeinojen harjoittaminen heidän kanssaan kielen hallitsemiseksi, se on pyrkimyksemme», sanotaan jo ensimmäisen osan esipuheessa. Keinona on monipuolinen, erittäin mielenkiintoinen ja antoisa työopetus. Ensimmäisen osan aloittaa 8 sivun laajuinen sarja harjoituksia »zur Klärung und Bereicherung des Wortschatzes», joukossa esim. erilaisten deskriptiivien, eläinten, kasvien, työkalujen, maastonmuotojen nimien ynnä kuvailmausten tarkastelua ja etsintää sekä värittömien ilmausten korjaamista. Myöhemmin tutkitaan mm. lähimerkityksisiä verbejä sanasarjoina (esim. 'nähdä', 'kuulla', 'kuunnella', 'tuntea'). Toisessa osassa on yhä järjestelmällisempiä sanastoharjoituksia sanapesyeittäin ja sanakentittäin, aiheina esim. eri aistimusalat. Pienin tyyliharjoituksin pidetään huolta siitä, että huomiot eivät tule liian irrallisia. Kolmannessa osassa on sellaisia lukuja kuin Kielen kuvavarasto, Kieli historiallisen elämän kuvastimena, Sanojen elämää, Kotoiset sanat, lainasanat ja vierasperäiset sanat. Viimeisessä osassa saa sanakenttäoppi perusteellista syvennystä johtomotivina Jost Trierin lausunto: »Yhtenäisen kokonaisuuden osana yksityinen sana saa täsmällisen käsitteilyksensä.» Monipuolisen huomioinnin kohteina ovat esim. sanakentät »hevonen», »kuolla», »ajatella», »yhteisö», »nainen», sukulaisuusnimitykset, älyllisiä ominaisuuksia merkitsevät sanat (Jost Trierin laajan tutkimuksen pohjalla). Opettava on »sanakenttäkerrostumien» tarkastelu, joka osoittaa, miten muuttuneiden olosuhteiden uudelleen arviointi kuvastuu nimitysten muuttumisessa. Asianomaisen luvun päättää Trierin mukaan sepitetty vertauskuvallinen kappale »Kielen talo». Kieli on,

sanotaan siinä, kuin talo, jossa me kaikki asumme, ja osat, joista se koostuu, ovat hyvin eri-ikäisiä. Eräät kivet ja hirret ovat olleet jo vuosituhansia paikoillaan alkuperäisissä tehtävissään ja ovat muuttuneet vain ulkoasultaan, niin kuin talon rakennusaineiden väri aikojen kuluessa vaihtuu. Joihinkin kohtiin on tullut uusi kivi tai hirsi entisen paikalle samankokoisena ja samaan tehtävään. Mutta muutamia talon osia on niin uusittu, että niiden luonne on muuttunut, koska uudet olosuhteet ovat vaatineet rakennemuutoksia. Vanhoja osia on siirretty toiseen paikkaan ja toisiin tehtäviin (sanakenttäkerrostumat). Onpa pitänyt suorittaa asuintilan laajennuksiakin, koska sitä ei ole ollut riittävästi: kielen sanastoon on kultturikehityksen vaikutuksesta liittynyt uusia aloja (rautatiet, ilmaliikenne jne.). Perittyä kielen taloa on huolellisesti hoidettava. Jokainen on vastuussa siitä, että se siirtyy hyvässä kunnossa uusille sukupolville. Ei ole päästettävä mitään arvokasta rappeutumaan, ei väriä eikä loistoa väärän käsittelyn tai tarkoituksenvastaisen käytön vaikutuksesta himmenemään. »Toisin sanoen tarvitsemme kaukonäköistä ja suunnitelmallista kielikasvatusta ja kielen huolto a, emme vain kouluissa, vaan myös julkisessa elämässä, virastoissa, sanomalehdissä, tieteen alalla, kaikkialla missä kieli esiintyy yhteiselämän kannattajana. Tarvitsemme a k a t e m i a a, joka antaa kieliasioissa ohjeita ja tekee ratkaisuja. Mutta sen lisäksi j o k a i n e n y k s i l ö on osaltaan vastuussa äidinkielestään, joka sanassaan jonka puhuu, ja joka rivillä jonka kirjoittaa.»

J. A. Schmittin tarjoama kielitietous, josta edellä olen maininnut vain esimerkkejä, on hämmästyttävän run-

sas. Huomiota herättää laajuudellaan myös varsinainen tyylin ja ainekirjoituksen opetus: sitä on teok-

sessä noin kolmannes. Tässäkin osassa on pääpaino pantu omatoimiseen huomiointiin ja harjoitukseen.

E. A. SAARIMAA